

Landbouw die meervoudig voedt

dr ir Ron Methorst¹

Lector Omgevingsinclusief Ondernemen

Aeres Hogeschool Dronten

r.methorst@aeres.nl

Ruimte voor diversiteit in landbouw

Landbouw is een integraal deel van onze samenleving. Het is zo integraal dat wij als samenleving die landbouw eigenlijk als vanzelfsprekend zien. 'Het is er en het zorgt voor ons voedsel, prima, nu verder met mijn eigen bezigheden'. Die vanzelfsprekendheid is een direct gevolg van het enorme succes van die landbouw. Elke dag weer zorgt de landbouw, of misschien beter, het agrofood complex, dat de schappen vol liggen met een breed scala aan producten. Dit is het resultaat van al die mensen, organisaties en bedrijven in agrofood die steeds weer innovatief en ondernemend de uitdagingen opgepakt hebben en dat nog steeds doen. Het succes van agrofood is een belangrijke pijler onder de Nederlandse economie. Agrofood opereert binnen die economie en volgens de economische wetmatigheden. Productiekosten en marges zijn leidend voor de keuzes die gemaakt worden. Een economie waarin succesvolle bedrijven groeien, waarin rationalisatie, specialisatie en optimalisatie leidt tot het agrofood complex dat wij nu kennen. Gecombineerd met de Nederlandse handelsgeest is dit de basis voor een wereldwijd bekend, hoog productief agrofood complex.

Effecten worden zichtbaar en herkend

In de huidige jaren wordt steeds meer en steeds duidelijker zichtbaar wat dit betekent voor de omgeving waarin het agrocomplex opereert: het landschap, natuurwaarden, de bureu. En voor de relatie van de samenleving met zowel de agrofood wereld als de boeren en hun bedrijven. De afstand tussen boeren en burgers, tussen boeren en bureu, tussen voedsel consumeren en voedsel produceren is sterk vergroot. Ook de uitdagingen rond duurzaamheid worden steeds zichtbaarder en concreter. In die uitdaging rond duurzaamheid en ook dierenwelzijn zijn al hele grote stappen gezet in de laatste 20 jaar. Veelal met technologische oplossingen zijn we in staat om de impact van landbouwproductie op de omgeving sterk terug te dringen per eenheid productie. Tegelijk is er een sterke schaalvergroting gaande waardoor een landbouwbedrijf een groot aantal eenheden produceert en daardoor toch de grenzen van de belastbaarheid van de directe omgeving nadert en vaak ook overstijgt. Die schaalvergroting is al tientallen jaren gaande in diverse takken van de landbouwproductie. De recente stormachtige ontwikkelingen in de melkveehouderij hebben het echter scherper zichtbaar gemaakt voor de samenleving. Door de vrij plotseling duidelijk wordende schaalvergroting in de melkveehouderij is het bewustzijn over de effecten daarvan in bredere lagen van de bevolking getriggerd dan tot nu toe. Een kenmerkend voorbeeld is het benoemen van 'landschapspijn' in een column waarin de schrijver zich realiseert dat het bekende platteland niet meer het bekende platteland is. Een realisatie die letterlijk als verlies ervaren wordt, als pijn. De landbouw en daarmee het hele agrofood complex en daarmee dus ook de samenleving als geheel staat voor een uitdaging om de ontwikkeling van de productie voor de komende decennia vorm te geven. Wat voor landbouw willen we eigenlijk? Hoe gaan we de uitdaging om de productie te verduurzamen vormgeven? Welke kennis gaan we daarvoor ontwikkelen en wie betrekken we daarbij? Door de jaren heen tekent zich af dat hier twee hoofdroutes zijn.

¹ Voor een openbaar college 'spanning tussen boer en ondernemer' zie:

<https://www.aereshogeschool.nl/nieuws/20171012-film-grootcollege-ron-methorst>

Twee hoofdroutes door verschil in startpunt

Eén route is die waarbij agro-technologie het startpunt is en waarbij de ruimte voor ontwikkeling bepaald wordt door de economische principes van concurrentie op kostprijs leidend zijn voor productie en consumptie. De agro-technologie route bouwt voort op het succes van de laatste tientallen jaren waarin grote stappen vooruit worden gezet. Dit is een route die het mogelijk maakt om grote hoeveelheden product van een standaard kwaliteit op heel veel plaatsen aan te kunnen bieden aan de consumenten. Een simpele rekensom laat zien dat Duitsland elke dag meer dan 40 miljoen eieren nodig heeft. Dat vraagt om efficiënte en effectieve productie.

De andere routes zijn die waarbij de agro-ecologie het startpunt is danwel waar de verbinding agro-maatschappij het startpunt is. Voor beide routes wordt de verbinding met de consument nadrukkelijk gezocht, dit is wenselijk omdat het een centraal element is van die strategie. Het is ook noodzakelijk omdat er hogere marges nodig zijn voor de geleverde producten en diensten. De agro-ecologie en de agro-maatschappij route kent een breed spectrum aan productie waarbij niet primair de kostprijs centraal staat, maar de meerwaarde die het product of de dienst heeft voor de samenleving. De nadruk op ecologie als basis en de verbinding met de burger als mens creëert producten met een toegevoegde waarde op heel andere terreinen als puur een voedingsproduct.

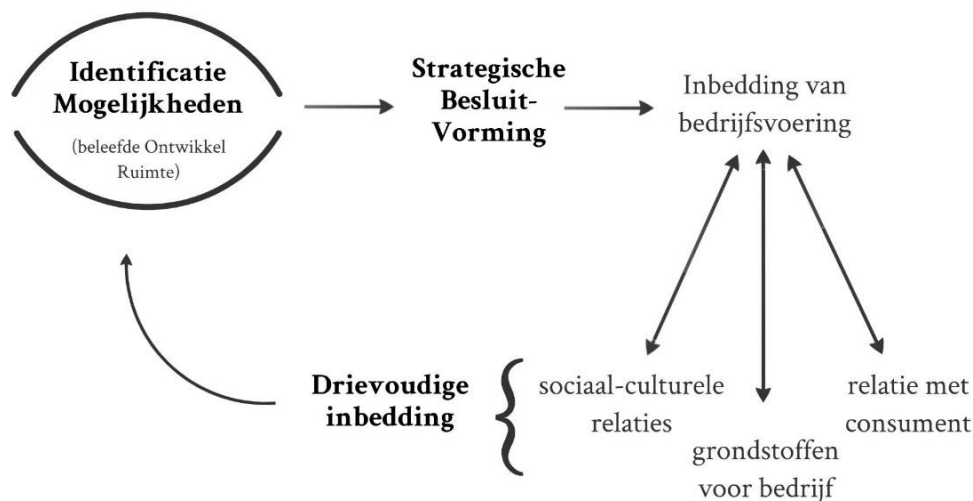
Voorbij normatief denken

Laten we niet discussieren welke van deze twee routes beter is, dat is eindeloos, vruchteloos en ook zinloos. Er is niet één weg en beide startpunten voor ontwikkeling zijn in zichzelf goed. En zij kunnen naast elkaar bestaan. Een consument kan producten uit zowel de agro-technologische en de agro-ecologische en de agro-maatschappelijke route kopen op verschillende momenten en daarbij op al die momenten content zijn met de waarde die het biedt. De routes sluiten elkaar niet uit. Tegelijk is het niet vanzelfsprekend dat de routes dezelfde mogelijkheden hebben om tot wasdom te komen. De agro-technologie route heeft daarin een belangrijke voorsprong door de sterke verbinding met de huidige structuur en opzet van het agro-food complex. De inbedding in de drijvende krachten van de economie maakt dat er beperkt sturing of stimulering nodig is. Met duidelijke kaders waarin de randvoorwaarden voor productie gesteld worden kan de productie zichzelf ontwikkelen. Een belangrijke drijvende kracht is dat de agro-technologische route veel inputs en veel techniek nodig heeft, dit biedt ruimte voor een breed scala aan ondernemingen om diensten en producten te ontwikkelen. Belangrijk is het duidelijk stellen van randvoorwaarden gekoppeld aan een stringent handhavingsbeleid om effecten die negatief uitwerken op de duurzaamheid tegen te gaan. Het voorkomen van ongewenste effecten gaat namelijk vrijwel altijd gepaard met hogere productiekosten, kosten die binnen de economische wetmatigheden zoveel mogelijk vermeden worden door de producenten. De agro-ecologie en de agro-maatschappelijke route hebben door de aard van de productie een minder belastende impact op de ecologische en maatschappelijke omgeving. Dit betekent dat er een maatschappelijke meerwaarde is die tegelijk lastig in de prijs van het product te verdisconteren is. Met andere woorden: de agro-technologische route heeft 'de wind in de zeilen' en de agro-ecologische route en de agro-maatschappelijke route moet laveren om ondanks tegenwind toch vooruit te komen.

De boerderij als 'decision-unit'

Waar worden de besluiten genomen die concreet vorm geven aan de ontwikkeling van de landbouw? Natuurlijk in beleid en in de marktontwikkeling. Tegelijk worden de daadwerkelijke strategische besluiten genomen door de boer in de rol van agrarisch ondernemer, het boerenerf is de 'decision-unit'. Voor die strategische besluiten is de 'beleefde ontwikkelruimte' belangrijk, die geeft weer hoe de boer

zelf de ontwikkelmogelijkheden ziet voor het bedrijf. Belangrijk is de erkenning dat in dit proces de sociologie van ondernemerschap belangrijk is, de keuzes beïnvloeden de context en de context beïnvloedt de keuzes. Dit is weergegeven in het model van Drievoudige inbedding (Methorst et al. 2017) vanuit het promotieonderzoek naar farmers' perception of opportunities for farm development (Methorst 2016). Ondernemerschap vindt plaats binnen een context van relaties, in die context vindt de identificatie van mogelijkheden voor bedrijfsontwikkeling plaats. Deze relaties zijn op hun beurt weer sterk gelinkt aan de maatschappelijke opgaven waar agri&food voor staat (relatie met consument, met grondstoffen en de sociaal-culturele relaties). Belangrijk is de niet normatieve insteek van het model en de nadruk op de 'agency' van de ondernemer: het vermogen om binnen de aanwezige ontwikkelruimte een eigen invulling te creëren. Ondernemerschap komt tot bloei als het lukt om de ontwikkelruimte te vergroten door het aanboren van nieuwe mogelijkheden.

Model Drievoudige inbedding (Methorst, 2017)

Doorkijken naar 2040: ontwikkeling en vragen

Doorkijkend naar het jaar 2040, wat voor landbouw is er dan? Hoe ziet dan de verbinding van de samenleving met de landbouwproductie eruit? Welke productiesysteem is dan sterk? Hoe is dan de verhouding van de productie met duurzaamheid? 2040 is ver weg en tegelijk zijn de keuzes die we nu maken mede bepalend voor die wereld van 2040. Systemen met de wind mee zullen zich ontwikkelen en doorgaan, maar hoe ziet het er uit voor de systemen die tegen de wind in moeten laveren?

De agro-technologische benadering zal doorontwikkelen naar een agro-technologisch agro-food complex zijn dat sterk gerobotiseerd is en waarin door de vereiste schaalgrootte geanonimiseerd en geïsoleerd van de samenleving produceert. Dit systeem zal hoog efficiënt zijn binnen de economische kaders. Afhankelijk van de ecologische kaders die de wetgever oplegt zal het afwentelen van productie kosten op de maatschappij als geheel meer of minder sterk zijn. Een hoog doorontwikkeld systeem, zeer kapitaalsintensief, in hoge mate internationaal waar het gaat om geld en productstromen. Een systeem waar sommige mensen van zullen genieten, waarin de combinatie van economie en techniek leidt tot een hoog efficiënt productiesysteem. Wat zal dit betekenen voor het Nederlandse agrarisch familiebedrijf?

Zijn het dan nog agrarisch ondernemers? Of zijn het agrarisch franchisenemers? De kapitaalstromen en daarmee de risico's zijn zo groot, dit gaat leiden naar een concentratie van middelen in een beperkt aantal handen. Wellicht zijn er dan grote bedrijven die het geheel in handen hebben, van productie tot verwerking en het verkopen aan de consument. Dit scenario zal zich ontwikkelen en dat is in zichzelf ook geen probleem. Tegelijk zijn er wel een aantal vragen te stellen die we nu onder ogen moeten zien, waar we over moeten spreken en wellicht ook op moeten handelen.

Want hoe zit het met de weerbaarheid van het systeem? Wat als er mogelijkheden ontstaan om economische macht te misbruiken? Wie kan dat dan controleren? Wie kan afdwingen dat de internationale product en geld stromen altijd door blijven gaan? Hoe zit het met voedselzekerheid? En wat als het leidt tot een dusdanige isolatie van productie dat de afstand van de consument tot de grond, het dier, de aarde echt heel groot wordt? Als daarmee de afstand van de burger tot een belangrijk deel van het leven, de verbinding met aarde en voedsel op afstand komt? De agro-ecologische route en de agro-maatschappelijke route bieden voor veel van de vragen die hierboven staan een alternatief, een manier om boer en omgeving te verbinden, om landbouw te bedrijven die in zichzelf waardevolle bijproducten levert als hoge bodemkwaliteit, hogere biodiversiteit, hogere landschapswaarde, plaatsen waar mensen, waar kinderen, in contact komen met de basis van leven: ons voedsel. Ook een plek waar het 'boer-zijn' nog herkenbaar 'boer-zijn' is, waar de boer in zijn rol als ondernemer de productietechnische aspecten balanceert binnen de context van markt en maatschappij. Op zoek naar meerwaarde die het bedrijf vitaal houdt.

Nieuwe business modellen nodig

Er zijn op veel plekken in ons mooie land boeren, ondernemers, families die bezig zijn om de agro-ecologie en de agro-maatschappij op hun bedrijf de basis te laten zijn, ondanks de heersende tegenwind. Een groep pioniers heeft al veel routes verkend en open gelegd. Routes die de verbinding met de mens in de samenleving maken, die plekken bieden waar de eenvoud van voedselproductie in haar seizoenen, ritmes en afhankelijkheid van de natuur beleefd wordt. Waar mensen ook mee denken over het agrarisch bedrijf. Dit zijn broedplaatsen van innovatie, van andere manieren om naar economie te kijken. Van waarde toevoegen met een hoofdletter W.

Stel nu eens dat we niets doen, is die agro-ecologische route dan nog aanwezig in 2040? Hebben ze een verdienmodel weten te ontwikkelen waarin de meerwaarde van het productiesysteem leidt tot geldstromen die dit ondersteunen? Is dan de kennis van die pioniers verspreid naar andere ondernemers die graag aanhaken en willen leren? Zijn er dan nieuwe economische modellen ontwikkeld om de burger ook financieel te betrekken bij het boerenbedrijf? Is er dan kennis ontwikkeld over hoe werken met ecologisch principes de bodemkwaliteit verhoogd waardoor de mest en mineralen weer waardevol zijn?

Stel nu eens dat we in 2016 starten om de agro-ecologische route en de agro-maatschappelijke route wat meewind te geven? Als we de kennis van die pioniers actief 'oogsten' en daarmee ook bereikbaar maken voor andere ondernemers die graag aanhaken. Want de agro-technologische route gaat leiden tot heel veel boerenwoningen waar besloten zal worden om hun bedrijf te stoppen, ze passen niet voldoende bij de agro-technologie. Ze zijn niet nodig. Als die plaatsen nu eens plekken wordt waar de families aanhaken bij een beweging die ervoor gezorgd heeft dat de kennis en ervaring van de pioniers beschikbaar is. Dat die pioniers verder werken aan het uitbouwen van hun bedrijf en tegelijk die route wijzen voor anderen.

Dan zou het zomaar kunnen zijn dat er in 2040 meer routes naast elkaar zijn. Diversiteit in routes waardoor het geheel weerbaarder, stabiel en dynamischer is. Waardoor de samenleving de verbinding houdt met leven, met aarde, met voedsel. Waardoor boeren familie bedrijven met hun inzet en creativiteit bijdragen aan de verbinding van burger met zijn voedsel. Een uitdaging waar wij als Aeres Hogeschool aan willen bouwen, met en voor de studenten en de ondernemers in de praktijk.

Bronnen

- Methorst, R. G. 2016. *Farmers' perception of opportunities for farm development*. PhD Thesis, Rural Sociology, Wageningen University, Wageningen.
- Methorst, R. G., D. Roep, J. A. A. M. Verstegen, and J. S. C. Wiskerke. 2017. Three-fold embedding: farm development in relation to its socio-material context. *Sustainability* 9 (10): 1677. <http://dx.doi.org/doi:10.3390/su9101677>.